

УДК 351.858:130.122

DOI <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.1.9>

ДЕРЖАВНА ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Пушкар О. А. – кандидат юридичних наук, адвокат

ORCID: 0000-0003-2660-0568

Стаття присвячена розробці теоретико-методологічних засад формування державної інформаційної політики в умовах ринку інформаційних ресурсів у сучасних умовах. Виявлено сутність інформаційних ресурсів як фактор виробництва та дане авторське трактування традиційної тріади факторів виробництва. Обґрунтовано об'єктивні умови виникнення та розвитку ринку інформаційних ресурсів у сучасних умовах. Уточнено специфіку ринку інформаційних ресурсів з виявленням ситуації інформаційних благ, де криві попиту та пропозиції змінюються місцями. Визначено основні соціально-економічні передумови формування ринку інформаційних ресурсів та підходи до їх визначення. Виявлено якісні зміни, що виражають основні тенденції розвитку ринку інформаційних ресурсів у сучасній економіці; вироблено рекомендації, спрямовані на вирішення внутрішніх проблем, пов'язаних із підвищенням якості інформаційних послуг. Розроблено пропозиції щодо розвитку ринку інформаційних ресурсів в умовах модернізації економіки.

Розроблена програма дослідження та категоріальний апарат дозволяють створити основу для практичного формування соціально-економічних умов функціонування ринку інформаційних ресурсів та його позиціонування в авангарді суспільного розвитку України. Обґрунтовано методологічний базис дослідження економічної сутності ринку інформаційних ресурсів та визнання його як фактору виробництва. Теоретичні висновки та положення мають велике значення для практичної політики у сфері економіки освіти, наукових досліджень та розробок, де слід керуватися не закордонними програмами, а заснованими на українському економічному менталітеті та особливостях створення та збереження вітчизняного інтелектуального капіталу. Теоретичні висновки дослідження дозволяють відзначити безпосередню залежність правових механізмів регулювання ринку інформаційних ресурсів від еквівалентності економічних відносин, які є у відносинах цьому ринку.

Ключові слова: державна інформаційна політика, інтелектуальний капітал, інформаційне суспільство.

Pushkar O. A. State information policy in the conditions of formation of the information resources market

The article is devoted to the development of theoretical and methodological principles for the formation of state information policy in the conditions of the information resources market in modern conditions. The essence of information resources as a factor of production and the author's interpretation of the traditional triad of production factors are revealed. The objective conditions for the emergence and development of the information resources market in modern conditions are substantiated. The specifics of the information resources market are clarified with the identification of a situation of information goods, where the demand and supply curves are reversed. The main socio-economic prerequisites for the formation of the information resources market and approaches to their definition are determined. Qualitative changes are identified that express the main trends in the development of the information resources market in the modern economy; recommendations are made aimed at solving internal problems related to improving the quality of information services. Proposals for the development of the information resources market in the conditions of economic modernization are developed.

The developed research program and categorical apparatus allow creating a basis for the practical formation of socio-economic conditions for the functioning of the information resources market and its positioning in the forefront of social development of Ukraine. The methodological basis for studying the economic essence of the information resources market and its recognition as a factor of production is substantiated. Theoretical conclusions and provisions are of great importance for practical policy in the field of education economics, scientific research and development, where one should be guided not by foreign programs, but by those based on the Ukrainian economic mentality and the peculiarities of creating and preserving domestic

intellectual capital. The theoretical conclusions of the study allow us to note the direct dependence of the legal mechanisms for regulating the information resources market on the equivalence of economic relations that exist in the relations of this market.

Key words: *state information policy, intellectual capital, information society.*

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається перехід до якісно нового ступеня розвитку людства – інформаційного суспільства. У контексті цієї провідної тенденції сучасний етап розвитку світової економіки передбачає створення знання базованого суспільства (суспільства, заснованого на знаннях, інформації), де економічний добробут визначається високими технологіями, інноваційними здібностями та рівнем інтелектуально-інформаційного розвитку. Це знаходить своє відображення в зростанні чисельності зайнятих у сфері послуг взагалі і в інформаційному секторі, зокрема, у відповідних змінах вартісної та натурально-речовинної структури виробленого валового внутрішнього продукту, у модифікації професійно-кваліфікаційної структури зайнятих у національній економіці, а також у соціально-економічних перетвореннях, зокрема, глобальних мереж передачі даних та формування ринку інформаційних ресурсів.

Стрімке зростання та диференціація попиту суб'єктів господарювання на всі види інформації, підвищення вимог до змісту, достовірності та форм подання інформації стало стимулом до розвитку ринку інформаційних ресурсів у нашій країні, обсяг якого постійно збільшується. Становлення та функціонування цього ринку має також свої специфічні особливості.

Перелічені обставини призводять до необхідності комплексного дослідження закономірностей, умов та перспектив ефективної організації та функціонування ринку інформаційних ресурсів та переваг, які він дає окремим підприємствам та національній економіці в цілому.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Незважаючи на значні наукові дослідження поняття інформаційних ресурсів, економічна сутність ресурсів та інформаційна діяльність, що визначають його зміст, мають історію теоретичного дослідження. У науковій літературі та періодичних виданнях сформовано певний обсяг знань, що відображає аспекти цієї проблеми. Сучасні тенденції та проблеми інформаційних ресурсів отримали свій розвиток у роботах М. Ерла, А. Фрідмена, Дж. Кеша, М. Пората, Т. Сакайя, П. Друкера, Ф. Махлупа, М. Купера та інших. Загальні та приватні аспекти неінформаційного та постіндустріального розвитку економіки найбільш повно розглядаються у роботах: Дж. Гелбрейта, М. Кастельса, Р. Ароно, А. Тоффлера, Ф. Хортон, Ф. Махлупа, К. Ерроу, Й. Масуди, М. Пората, У. Ростоу, Т. Сакайї та інших західних учених. Окремі сторони проблеми відображаються у концепціях трансакційних витрат (Р. Коуз), інновацій (Л. Мізес, Г. Пінію, Г. Шмоллер, Й. Шумпетер), інтелектуального капіталу (Т. Стюарт), нематеріальних ресурсів (Л. Пасінетті, Ф. Хайєк), «інформаційної магістралі» (Б. Гейтс).

Формулювання мети. Розробити напрями розвитку державної інформаційної політики в умовах формування ринку інформаційних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Існуючі теоретичні підходи до дослідження інформаційних складових сучасного суспільства та його економіки можна розглядати як напрямки, визнані слугувати теоретико-методологічною основою аналізу інформаційних ресурсів. Їхнім головним змістом стосовно предмету дослідження є переосмислення традиційної тріади чинників виробництва, закономірного зростання ролі інформаційних ресурсів у суспільному розвитку та економічних

процесах, залучення соціально значущих критеріїв для оцінки показників та результатів інформаційного виробництва.

Проведений аналіз показав, що з позицій предмета економічної теорії інформаційні ресурси як специфічний фактор виробництва мало досліджуються [1, 2, 3]. Не вивчаються взаємозв'язки і взаємозалежності таких явищ, як інформаційні потреби, виробництво і споживання інформації, її рух на ринку, відносини власності, пов'язані з формуванням і використанням інформаційних ресурсів та ін. Це дозволяє зробити висновок про те, що незважаючи на певне розуміння процесів, пов'язаних з пошуком джерел, обґрунтуванням такого явища як інформаційні ресурси, а також тих соціально-економічних та інших процесів, які пов'язані з їх використанням.

У ході аналізу встановлено, що сутність інформаційних ресурсів обумовлена відносинами, пов'язаними із створенням, присвоєнням та споживанням інформації. Як економічна категорія, інформаційні ресурси виражають відносини щодо формування та використання всієї накопиченої інформації про навколишню дійсність, зафіксованої на матеріальних носіях та в будь-якій іншій формі, що забезпечує її передачу в часі та у просторі між різними суб'єктами з метою вирішення виробничих, наукових, управлінських та інших завдань.

Обґрунтовано, що об'єктами, на які спрямовані відносини щодо інформаційних ресурсів, виступають їх різні типи та види, систематизовані за ознаками носіїв інформації, формами власності, масштабами, характером доступу.

У процесі, аналізу літератури виявлено, що інформаційні ресурси як економічна категорія виражають певні виробничі відносини, конкретний тип їх відтворення, які в кінцевому рахунку визначаються рівнем розвитку продуктивних сил, ступенем спеціалізації та кооперації виробництва та ін. В той же час інформаційні ресурси мають і свій певний спосіб організації сил та їх реального усупільнення і, у свою чергу, впливає на розвиток самого явища, гальмуючи чи прискорюючи його.

В умовах господарського життя, що динамічно змінюється, його інтернаціоналізації, конкуренції, що посилюється, фундаментального значення набуває інформація як найважливіший ресурс і фактор виробництва. Підтвердженням цього є збільшення вкладу інформаційного сектора у створення внутрішнього валового продукту країни.

Динаміка процесу переходу до інформаційного суспільства безпосередньо залежить від ефективності створення та використання інформаційних ресурсів. Перетворення інформації з допоміжного та другорядного чинника суспільного виробництва на найважливіший вирішальний вплив на економіку, обороноздатність і політику країни.

Таким чином, переосмислення ролі інформаційних ресурсів у розвитку суспільства, а також освоєння інформації як стратегічного ресурсу та рушійного чинника подальшого розвитку суспільного виробництва є сьогодні виключно важливою та актуальною проблемою, яка набуває не лише загальнонаукової, а й загальнопрактичної значущості.

У світлі традиційної теорії факторів виробництва була виявлена факторна природа використовуваного інформаційного ресурсу, що задовольняє її основним умовам:

- наявність товарної природи та відповідного факторного ринку, що регламентується законами попиту та пропозиції;
- наявність факторного доходу від використання інформаційного ресурсу, яким є трансакційний дохід, що виникає внаслідок зниження невизначеності та ризику господарської діяльності суб'єктів економічних відносин;

– схильність до впливу закону спадної граничної продуктивності (прибутковості) факторів виробництва.

Аналіз функціонально-структурних особливостей ринку інформаційних ресурсів дозволив дійти висновку про те, що система, яка його обслуговує, покликана вирішувати такі основні завдання: представляти необхідні законодавчо-нормативні основи; виступати посередником у взаєминах між покупцями та продавцями; забезпечувати науково-дослідне та інформаційно-статистичне наповнення ринку.

У результаті дослідження було встановлено, що ключовим моментом розвитку ринку інформаційних ресурсів є процеси глобалізації та інформатизації економіки. Інформатизація суспільства значно прискорює розвиток економіки, і дедалі більша частина виробництва виходить з використання ідей, а чи не на матеріальних об'єктах, тобто. економіка втрачає свій матеріальний вигляд. Саме перехід від матеріальних товарів до інтенсивного зростання частки нематеріальних продуктів також є принциповою особливістю інформаційної економіки.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що спостерігається більше плюсів, ніж мінусів глобалізації. Останнім часом кордони між країнами стали ще прозорішими для потоків товарів, послуг, капіталів та робочої сили, а також для передачі інформації, ідей та культурних цінностей. Глобалізація подумки збільшує будь-який ринок, що дає великі можливості у розвиток, цим робить поштовх у розвиток різних секторів економіки. Завдяки процесу глобалізації ринок інформаційних ресурсів розкрив свої межі для припливу та відтоку інформації, нових технологій та знань.

У ході дослідження виявлено, що ринок інформаційних ресурсів має такі особливості:

– інформаційний ресурс слід розглядати як особливий тип економічного ресурсу, важливими відмінними характеристиками якого є: властивість зберігатися при використанні у відтворювальному процесі та не зменшуватись у колишнього власника при передачі іншому; необхідність відбору та особлива роль інструментів та методів пошуку; умовна незнищенність та ін.;

– основні параметри ринку, саме попит і пропозицію, поведуться нетрадиційним чином. Стандартна економічна теорія виходить з відомому твердженні, що крива пропозиції, основу зміни якої лежать зростаючі граничні витрати, має позитивний нахил, а крива попиту, основу зміни якої лежить спадна гранична корисність, має негативний нахил. У ситуації інформаційних благ криві попиту і пропозиції хіба що змінюються місцями: крива пропозиції має негативний нахил, оскільки граничні витрати прагнуть нулю на значних інтервалах, а крива попиту має позитивний нахил, оскільки гранична корисність збільшується зі збільшенням кількості участків споживання блага. Якщо цей процес динамічно розвиватиметься, криві прагнуть до пересічення при дедалі нижчих цінах.

У ході міркувань зроблено наступний висновок: найбільшу цінність в умовах інформаційного сектора має таке благо, яке надається безкоштовно. Висновок парадоксальний лише на перший погляд, оскільки йдеться не про всі блага, а лише про інформаційні, але саме вони становлять основу інформаційного сектора.

Проведений аналіз показує, що зміна економічної ситуації в країні загалом призведе до подальшого розвитку інформаційної сфери як інфраструктурної галузі. І всі ті, хто зуміє вижити в існуючих умовах та створювати інформаційні продукти та послуги, братимуть активну участь у громадському русі виробників інформаційних ресурсів. На певному етапі розвитку інформаційної промисловості

народжується інформаційне суспільство, у якому більшість працюючих зайняті виробництвом, зберіганням, переробкою та реалізацією інформації, тобто. творчою працею, спрямованою на розвиток інтелекту та отримання знань. Створюється єдина, не розділена національними кордонами інформаційна спільнота людей.

У ході дослідження було виділено основні соціально-економічні передумови формування ринку інформаційних ресурсів та підходи до їх визначення.

По-перше, стрімке зростання науково-технічного прогресу призвело до поглиблення поділу праці та перетворення інформаційного ресурсу на чинник, що впливає всі сфери життя, цим підвищив інформаційну залежність суспільства. По-друге, в розвитку ринкових процесів вплинула економічна відособленість виробників чи самостійність економічних агентів. Перехід до ринкових відносин і поява приватної власності в Україні дозволили сотням виробників та розповсюджувачів інформаційних ресурсів здійснити вільний обмін за цінами, що вказують виробникам найефективніші напрями їхньої діяльності.

По-третє, формування ринку інформаційних ресурсів вплинула зростаюча роль особистості та ускладнення суспільної поведінки людини, що стало причиною створення нової ефективної інституційної системи, що визначає систему протитваг, що протидіють свавіллю ринкових відносин.

По-четверте, для того, щоб необхідний інформаційний ресурс легально та в повному обсязі доходив до споживача, необхідно визначити його правовий статус. Для цього потрібно створити специфікацію або умови для набуття прав власності на інформаційний ресурс тими, хто цінує їх вище, хто здатний отримати з них велику користь.

По-п'яте, однією з умов формування ринку інформаційних ресурсів є вирішення проблем асиметричності інформації та трансакційних витрат:

- велику роль забезпеченні цієї умови грає держава, оскільки інтереси суспільства вимагають, щоб значної частини інформації було доступною. У зв'язку з асиметричністю інформації, держава покриває витрати на забезпечення доступу до інформаційних ресурсів;

- глобалізація економіки, суспільних комунікацій, поява транснаціональних корпорацій відіграють велику роль у зниженні трансакційних витрат, регулюванні процесу виробництва та розподілу інформаційних ресурсів, без яких ринкові відносини не можуть нормально розвиватися. Це здійснюється за допомогою глобальної інтеграції підприємницької діяльності, яка реалізується з меншими витратами пошуку інформації та зі стандартизацією продуктів і процесів, що призводить до безмежного доступу до інформаційного ресурсу.

Основними факторами стримування розвитку інформаційного виробництва виступають неповне законодавче забезпечення, низька інформаційно-правова культура суспільства, недостатній розвиток та неефективність використання інформаційної інфраструктури, нерівномірний розподіл засобів зв'язку та телекомунікацій по регіонах, відставання в галузі інформаційних технологій та розвитку засобів обчислювальної техніки, недостатня фінансова підтримка наукових наук.

У ході аналізу було виявлено, що до якісних змін, що надають позитивний вплив на процес інформатизації російського суспільства, можна віднести також зростання інформатизації комерційного сектора економіки, підвищення рівня усвідомлення можливостей інформаційних технологій та зростання інтересу до них, «комп'ютерну революцію» у домогосподарствах тощо.

Аналіз процесів, що відображають динамік різних аспектів ринку інформаційних ресурсів, дозволив зробити ряд висновків.

По-перше, кількісні та якісні зміни у розвитку вітчизняних інформаційних ресурсів характеризуються такими основними тенденціями: екстенсифікацією та інтенсифікацією, спрямованими на посилення інформатизації; тенденцією до інформаційної глобалізації; тенденцією «цифрової» диференціації; тенденцією до інтеграції на основі централізації, концентрації та комбінування. По-друге, виявлені тенденції відображають властиві сучасному етапу взаємозв'язку та протиріччя розвитку інформаційних ресурсів. В аспекті взаємозв'язків – екстенсивне та інтенсивне зростання інформаційних ресурсів є передумовою процесу інформаційної глобалізації, який, у свою чергу, сприяє централізації, концентрації та інтеграції інформаційного виробництва та залучених до нього ресурсів; з позицій протиріччя – нерівномірність у розвитку даних процесів супроводжується диференціацією у специфічній формі «цифрового» розшарування.

По-третє, особливості змін, які супроводжують розвиток інформаційних ресурсів економіки України, характеризуються загальносвітовими трендами, форми прояви яких відбивають специфіку і стан соціально-економічної, наукової, техніко-технологічної, та інших сфер суспільства.

По-четверте, аналіз сучасної економічної практики дозволив виділити низку факторів, які стримують вплив на процеси розвитку ринку інформаційних ресурсів. Серед них: економічна нестабільність країни; неповне законодавче забезпечення інформаційного виробництва та бізнесу; низька інформаційно-правова культура суспільства загалом; недостатній розвиток та неефективність використання інформаційної інфраструктури; дефіцит висококваліфікованих спеціалістів у сфері інформатизації; нерівномірний розподіл засобів зв'язку та телекомунікацій по регіонах; відставання в галузі інформаційних технологій та розвитку засобів обчислювальної техніки; недостатня фінансова підтримка наукових досліджень у галузі інформатизації.

Загалом тенденції розвитку виробництва інформаційних ресурсів не повинні відрізнятися від світового досвіду. Цим забезпечується безперервний активний перехід у традиційних видах діяльності до інформаційного обслуговування різних режимах.

Висновки. За підсумками узагальнення літератури, закордонного досвіду вироблено рекомендації, створені задля вирішення існуючих внутрішніх проблем. Виробництво інформаційних ресурсів має бути диференційованим відповідно до етапів життєвого циклу інформаційних продуктів та технологій, що дозволить своєчасно та безболісно припиняти роботу з неконкуруючих та дублюючих розробок. Досвід індустріально розвинених країн Заходу, Японії, Південної Кореї, країн Південно-Східної Азії свідчить, що без активної участі держави у розробці та реалізації довгострокових програм з інформатизації суспільства неможливо подолати техніко-економічну відсталість та увійти до кола передових у технічному та інформаційному відношенні країн. Держава за допомогою економічних та правових функцій має усунути монополію в галузі інформаційного обслуговування, надати податкові та кредитні пільги для розвитку інформаційного бізнесу, розробити стратегію підготовки кадрів, переорієнтацію від техніко-управлінської спрямованості до діяльності інформаційних менеджерів, здатних проводити ринково-управлінський аналіз фірмової діяльності. Одним з основних принципів має стати постійна адаптація інформаційної політики до мінливої ситуації в країні. Для держави має бути організований моніторинг стану інформаційного розвитку, забезпечено зворотний зв'язок процесів переходу до інформаційного суспільства для коригування політики, що проводиться. У цьому напрямі має будуватися

і формування нормативно-правової бази. На першому етапі мають бути запроваджені закони, що регламентують загальні питання розвитку інформаційного сектора економіки. На другому – формуватиметься законодавство, орієнтоване на регламентацію затверджених напрямів адресної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голованова Н. Інформаційна політика України в умовах війни (архетипний підхід). Наукові перспективи. 2022. № 6. С. 57–70.
2. Залевська І., Удренас Г. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. № 1–2. С. 20–26.
3. Пунда О., Добрянська О., Новицька Н. Принципи інформаційної політики в умовах війни та їх нормативно-правове закріплення. Екологічне право. 2022. № 1–2. С. 60–65.

REFERENCES:

1. Holovanova, N. (2022), “Informatsiyna polityka Ukrayiny v umovakh viyny (arkhetyppnyy pidkhid)” [“Information policy of Ukraine in wartime (archetypal approach)”], *Naukovi perspektyvy* [Scientific perspectives], vol. 6, pp. 57–70 [Ukraine]
2. Zalevska, I. and Udrenas, G. (2022), “Informatsiyna bezpeka Ukrayiny v umovakh rosiys'koyi viys'kovoyi ahresiyi” [“Information security of Ukraine in the conditions of Russian military aggression”], *Pivdennoukrayins'kyu pravnychyy chasopys* [South Ukrainian Law Journal], vol. 1–2, pp. 20–26 [Ukraine]
3. Punda, O., Dobryanska, O. and Novytska, N. (2022), “Pryntsypy informatsiynoyi polityky v umovakh viyny ta yikh normatyvno-pravove zakriplennya” [“Principles of information policy in wartime and their regulatory and legal consolidation”], *Ekolohichne pravo* [Ecological Law], vol. 1–2, pp. 60–65 [Ukraine]